

PRILIKE NA OTOKU VISU OD XVI. DO XVIII. STOLJEĆA

Novak Grga

28. januara 1579. prispio je u Hvar apostolski vizitator, veroneški biskup Augustin Valier sa svojom pratnjom, da obavi vizitaciju cijele hvarske biskupije, dakle otoka Hvara, Visa i Brača.¹ U njegovoj pratnji bili su otac Jerolim Ottellus, isusovac, teolog, koji je imao da ispita znanje klera biskupije i Benedikt de Benedictis, koji je trebao da poučava u kršćanskoj nauci i da »ilirskim« jezikom protumači ono što će vizitator kazati. Osim toga bila su u njegovoj pratnji još četiri viša svećenika, zatim jedan kapelan veroneški, jedan »fiscalis«, pa notar veroneški Toma Forestus, koji je vodio zapisnik o cijeloj vizitaciji, njegov sin Forestinus i Marko Antun Gratianus, oba notari i pomoćnici Forestusa.

Pošto je apostolski vikar obavio vizitaciju grada Hvara i ostalih mjesta na otoku, koja je potrajala puna dva mjeseca, poslao je, 29. marta 1579. g., na Vis dva arhipresbitera svoje pratnje i notara Forestusa.

Valijerova vizitacija odličan je izvor ne samo za poznavanje crkvenih prilika tadanje Dalmacije, a napose otoka Hvara, Brača i Visa, koji su sačinjavali i sačinjavaju i sada biskupiju hvarsku, nego i stanja tadanjih crkava. Iz te vizitacije mi doznajemo i koje su slike u crkva postojale i kakav je bio crkveni namještaj, što je često od interesa za povijest umjetnosti. Pored toga, nazire se često i ekonomska snaga pojedine crkve, odnosno prihodi onih koji su bili njihovi prebendari, te način na koji su se tim приходима koristili. Mi upoznajemo i golem i nerazmjerno velik broj svećenika u pojedinim mjestima, i velik broj redovnika, i toliko drugog. Zbog svega toga vrijedno je uočiti pojedine stavove te vizitacije.

Notar Forestus, koji je sve bilježio, i koji je s dvojicom t. zv. »visitatores foranei«, Askanijem Randolom i Laurencijem Albertinom,

¹ Visitatio Ecclesiae Pharensis (Valiera); ovjerovljeni prijepis, načinjen i ovjerovljen u Rimu 13. aprila 1641. prema Valijerovu originalu, koji se čuvao u arhivu Sacrae Congregationis Episcoporum et Regularium. Prijepis se nalazi u Kaptolskom arhivu u Hvaru. Farlati, Illyricum Sacrum IV. 273, ima samo vrlo skraćeni tekst Valijerove vizitacije na Visu.

arhiepiskopima veroneške biskupije, pošao na Vis, ističe da je tadanji Vis »uvelike plodan najplemenitijim vinom i čuven zbog lova srdjela.«² To je istina poznato iz hvarskog statuta i raznih rješenja knezova i providura Hvara, generalnih providura Dalmacije i Albanije, pa i samih duždeva,³ ali nam je i ovaj očevdac dobar svjedok, koji je uočio glavno zanimanje i glavna vrela ekonomskog života tadanjih Višana.

U to vrijeme bio je cijeli otok Vis u jednoj jedinjoj župi, kojoj su pripadala tri tadanja viška sela, od kojih su dva, Kut i Luka, bila na sjevernoj strani otoka, i jedno, Komiža, na južnoj.

U cijeloj viškoj župi, dakle na cijelom otoku, bilo je tada 800 ljudi, koji su primali pričest, što znači, da ih je svih zajedno bilo oko 1500, ako računamo da su se tadanji mladići prvi put pričješćivali u dobi od 10.-15. godine.

Župna crkva cijelog otoka bila je crkva u Velom Polju.

Međutim, već u ovo doba ojačala su oba sela u luci Svetoga Jurja: Kut i Luka, i župnik nije stanovao u Velom Polju nego u Luci. Isto tako nisu se ni redoviti crkveni obredi obavljali u župnoj crkvi u Velom Polju, nego u crkvi Svete Marije u Luci. Uz tu je crkvu bila vezana i bratovština Svete Marije.

Crkva Svete Marije imala je tada pet oltara. Na glavnom je bila i lijepa pala,⁴ ona, koja se i danas nalazi u istoj crkvi, na zidu, nad glavnim oltarom, djelo Jerolima a Santa Croce, koji je načinio i slike na glavnom oltaru u crkvi Franjevacu u Hvaru,⁵ a i drugdje u Dalmaciji.

Osim glavnog oltara bili su još ovi: Sv. Roka, Sv. Katarine, oba s palama, oltar Gospe od žalosti, koji je imao »krasnu sliku«, oltar Ružarija s »elegantnom slikom«. Uz ovaj je oltar bilo i udruženje (societas) Ružarija, koje je »imalo dobra pravila, ali nikakovih prihoda.«⁶

Oko crkve bilo je groblje, a u samoj crkvi »mnogo mrtvačkih sanduka«.

Apostolski je vizitator sve spomenuto, a i pojedinosti pregledao i onda naredio, uz mnoge stvari, koje su se odnosile na red u crkvi, da se imaju voditi knjige krštenih i vjenčanih,⁷ da se obijeli velika kapele, da se na prozore metnu stakla ili barem mreže da lastavice ne ulaze u crkvu i ne onečišćuju je, da se »iznesu iz crkve mrtvački sanduci s lješevima, koji tu već nekoliko mjeseci leže«, neka se odsad unapred niko ne pokapa u koru.

Apostolski je vizitator pohodio i crkvu Sv. Jurja, koja je potpadala pod juspatronat Višana. Našao ju je bez zvona, bez vratiju, a oltar je bio gol.

² Visitatio Valiera cit. fol. 38 v.

³ G. Novak, Dokumenti za povijest ribarstva na istočnoj obali Jadranskoga mora, I. otoci Vis i Hvar, Građa za ekonomsku povijest Hrvatske, Zagreb, 1952./53.

⁴ Visitatio Valiera, fol. 39 r.: »Altare maius consecratum cum pulchra pala«.

⁵ G. Novak, Hvar, Beograd 1924., str. 197, 198.

⁶ Visitatio Valiera, cit. fol. 39 v.

⁷ Te su se knjige počele voditi malo zatim i sačuvane su. Nalazile su se do 1948. g. u župnom uredu u Visu, a danas se nalaze u Državnom arhivu u Zadru.

I oltar u crkvi Sv. Ciprijana bio je gol, ali je imao palu, inače su ostali dijelovi crkve bili goli, a crkva nije imala ni upravitelja (rektora). Vizitator je naredio da se crkva, koja nije imala krova, pokrije i uredi.

Crkva franjevacca nije još bila dovršena, ali je imala jedan pomični oltar s velikim raspelom, sa slikom na platnu i kandelabrima. Uz nju su tada bila dva franjevca.

Izgleda da oni nisu živjeli u najboljoj slozi sa župnikom, jer im vizitator naređuje »da paze da ne učine nikakav prejudicij župnoj crkvi, i da žive u miru sa župnikom, da se tako narod odgaja, a ne da se skandalizira.«⁸

Kad je vizitator pohodio crkvu Sv. Mihovila u polju, koja je bila većim dijelom porušena, naredio je da se sasvim poruši.

Nakon toga pošao je apostolski vizitator u Komižu i obišao tamo crkvu Sv. Nikole i Sv. Marije.

Opatija Sv. Nikole⁹ imala je oko 200 dukata godišnjeg prihoda, od čega je polovica išla tadanjem opatu Andriji Delfinu, a druga polovica kaptolu hvarske crkve.

Uz crkvu je bio porušeni samostan, a u njoj je služio, mjesto opata koji nije živio u Komiži, jedan svećenik, koji je za to dobivao od opata 12 dukata na godinu. Taj je svećenik ujedno vršio u Komiži dušobrižničku dužnost. Uza sve bogatstvo nije ova crkva odgovarala zahtjevima što se tiče crkvenog posuđa, odijela i sličnog, pa je vizitator morao narediti: »neka kandilo uvijek gori, i neka se pazi, da se ne ugasi zbog škrtosti«. To je kandilo gorjelo na trošak opata.

Crkva sv. Marije, tek nedavno sagrađena od komiške bratovštine, imala je tri oltara koja još nisu bila posvećena, i jedan pomični oltar. Glavni je oltar imao »vrlo elegantnu ikonu«. A dva druga oltara imala su jedan palu, a drugi ikonu. Sakristija nije tada još bila gotova.

Apostolski je vizitator pohodio i župnu crkvu Sv. Marije u Velom Polju. »Tu je«, kaže njegov notar, »bilo nekoć cvatuće selo, a kasnije je tako popaljeno, i sa zemljom sravnjeno, od Katalonaca (a Castellanis), da se sada ne vidi ni traga kojoj kući«. Župnik je stanovao u selu Luka, a dolazio je ovamo dvaput mjesečno. Crkva je tada imala tri neposvećena oltara. Na glavnom je bilo nekoliko ikona. Oko crkve bilo je staro groblje, koje se tada nije više upotrebljavalo.

Uz ovu je crkvu bila kapelica Sv. Margarite, čiji je krov bio sav porušen. Vizitator je naredio da se ona uredi, ili, da se od nje učini sakristija za crkvu Sv. Marije.

II.

Tokom XVII. stoljeća sela Luka i Kut (danas dijelovi mjesta Visa) su napredovala. Prodaja slane ribe, koju je uvelike trebao sam grad Venecija za svoju potrošnju, a naročito mornarica za svoju opskrbu,

⁸ Visitatio Valiera cit, fol. 40 r.

⁹ G. Novak, Otok Vis u srednjem vijeku, Starohrvatska Prosvjeta, Ser. III., sv. IV., Zagreb 1954.

donosila je blagostanje. U Komiži je, od prihoda ribolovnog položaja (pošte) »Trešijavac«, sagrađen godine 1585., za vrijeme hvarskog kneza i providura Grimani, kaštel na obali.¹⁰ Taj Kaštel preuzima onda država. U ovom kaštelu stanovao je sudac Visa kad je boravio u Komiži.¹¹ Ovaj kaštel opisuje nam g. 1639. generalni providur Alvise Mocenigo, i kaže, da je on »siromašan oružjem i municijom«.¹² Da pojača obranu Komiže naredi generalni providur Dalmacije i Albanije Frano Molino, da se u Komiži sagradi još jedna utvrda oko crkve Svetog Nikole, uz koju je nekada bio benediktinski samostan. I ova se tvrđava gradila u prvom redu od prihoda pošte »Trešijavac« i bila je gotova do 1645. godine.¹³

U mjestu Visu, u doba mletačkog vladanja, nije bilo utvrda u strogom smislu. 1615. godine počeo je u luci Sv. Jurja, dozvolom mletačke vlasti, graditi kulu Vinko Diuli Perasti, koji se uprav tada bio doselio na Vis. To je ona kula, koja se danas nalazi na obali u mjestu Visu, u Luci. Porodica Perasti nastavila je graditi ovu kulu s namjerom da u njoj štiti sebe i svoj imetak, i ujedno da u nju, u slučaju nekog napada, primi i dio Višana, i da sprječava neprijateljskim lađama ulaz u luku. U tu je svrhu služila ona još godine 1730.¹⁴

Iz XVII. stoljeća je i nedovršena kula porodice Jakša na Kutu. U tom dijelu mjesta Visa nalazi se još jedna kula iz ovog vremena, dok se jedna, četvrta, nalazi u Smiderevu, t. j. u onom dijelu Visa, koji je između Luke i Kuta.

U relaciji generalnog providura Grimani-ja iz 1644. godine nalazimo komišku tvrđavu (forte di Comisa) i komišku kulu (Torre di Comisa).¹⁵ Kule u Visu ne spominju se nikada kod sačuvanih spomenika, te je jasno, da su to bile kule sagrađene od privatnika ili samih stanovnika Visa za zbjeđ u slučaju nenadane neprijateljske ili gusarske navale, za koje se inače državna vlast nije brinula. Kad generalni providur Antonio Barbaro kaže, da je otok Vis »obilan vinom i ribolovom, sa dobrom lukom, gradom i kaštelom«, on tu bez svake sumnje misli na kaštel u Komiži.¹⁶

Život na Visu u objema njegovim glavnim lukama, dakle u selima Luka, Kut i Komiža, razvijao se u XVII. stoljeću polagano, ali lijepo.

¹⁰ Natpis nad ulaznim vratima ovog kaštela:

OPUS CURA IOANIS GRIMANI COMITIS ET PROVISORIS SUB ANNO DOMINI MDLXXXV. Cf. G. Novak, Dokumenti za povijest ribarstva, str. 26.

¹¹ G. Novak, Utvrde na otoku Visu; Hrvatski Geogr. Glasnik, 1939, st. 160 ss.

¹² Relazione di Alvise Mocenigo, provveditore generale in Dalmazia et Albania; u Archivio di stato (Frari) u Veneciji, Relazioni, Colleggio V (Secreta) F. 66.

¹³ U arhivu župnog ureda u Visu, Liber Comisiae, str. 167.—170.

¹⁴ U Državnom arhivu u Zadru, Atti del provveditore generale in Dalmazia ed Albania Leonardo Foscolo, dall'anno 1646 all'anno 1650, Libro I. c. 214, 215; Atti del prov. gen. Girolamo Corner, Libro unico (1689), c. 481;

Atti del prov. gen. Sebastiano Vendramin dall'a. 1729 al a. 1732, L. III. f. 281.

¹⁵ Insetto alla relazione Grimani 1644, u Drž. arhivu u Veneciji, Coll. V. (Secr.) f. 66.

¹⁶ Relazione di Antonio Barbaro, prov. gen., u istom arhivu, istoj f.

Mi nemamo pojedinih izvještaja, koji bi nas točnije uputili u život na otoku u ovom stoljeću, osim onih, koji se odnose na ribarstvo, o kojem smo na drugom mjestu govorili. Ali nam se sačuvao jedan spis, koji nam najbolje prikazuje stanje Visa onoga vremena. To je izvještaj generalnog providura Dalmacije i Albanije Gianbattiste Grimani-ja iz 1644. god., u kojem se navode prihodi i rashodi cijele hvarske komune.¹⁷ Ti su prihodi i rashodi podijeljeni u državne prihode i rashode i komunalne. Prvi su sumarno naznačeni za cijelu komunu, i mi ih ne ćemo ovdje iznositi, dok iz drugih možemo da vidimo ekonomsku snagu pojedinih mjesta i njihove okolice, i da ih jedne s drugima uporedimo.

PRIHODI

Prihod carinarnice grada (Hvara)	lire 3.300.—
" " Staroga Grada	" 3.750.—
" " Sv. Jurja na Visu (Visa)	" 9.000.—
" " Komize	" 10.200.—
Prihod pošte Trešljavac	" 1.900.—
Prihod žita grada (Hvara)	" 100.—
" " Staroga Grada	" 3.—
" " Plama	" 30.—
" " Visa	" 20.—
" " Palagruže	" 30.—
" " Sv. Klementa	" 20.—
" " sokolova	" 10.—
Pašnjak Sv. Klementa	" 120.—
Porez masti grada (Hvara)	" 350.—
" " Plama	" 400.—
" " Sv. Klementa	" 60.—
" " Visa	" 2.800.—
Prihod Zudecce	" 140.—
" masti Staroga Grada	" 500.—
" XXX-ine	" 15.000.—
Pašnjak devetero školja	" 40.—
" Spjazine	" 70.—
" Pošćice	" 112.—
Najam magazina br. 3	" 90.—
" " br. 4	" 50.—
" " br. 5	" 50.—
<hr/>	
Ukupno lira 48.645.—	

Iz gornjeg popisa prihoda hvarske komune vidimo, da je Vis donosio kud i kamo najveći dio. Sama viška i komiška carinarnica davale su 19.200 lira, pošta Trešljavac 1.900, mast sa Visa 2.800, ukupno

¹⁷ Inserto alla relazione Grimani, u Archivio di stato u Veneciji, Relazioni, Collegio V. (Secreta).

25.900, dakle preko polovicu komunalnih prihoda, a osim toga je i Vis učestvovao u tridesetini.

Mi nemamo nekog potpunog popisa stanovnika na Visu iz XVII. stoljeća, ali su nam se sačuvala dva popisa, koji nam daju uvid bar u jedan dio porodica, koje su se tada nalazile na Visu. To je popis t. zv. »gracija«, t. j. onih zemalja, koje je hvarska komuna darovala, u bilo kojem naslovu pojedinim porodicama, ali su te zemlje ipak ostajale i dalje komunalno vlasništvo. Popis »gracija« na Visu sastavili su god. 1675. pošćici Nikola Pećarić, Franjo Karamanović, Ivan Kargotić, Ivan Politerović, Nikola Kulmenić, a kao svjedoci su bili Julije Giaksa i Ivan Giaksa. Te su gracije uživali slijedeći: Antun Antičević (1630), Andrija Bjasko (od g. 1658), Andrija Brajčić (1651), A. Carotović (1644), Kuzma Cukanić (1658), Kuzma Dragošević (1665), A. Fanno (1665), F. Foretić (1663), F. Franković (1655), F. Galin ili Galić (1668), Dominik Karamanović (1643), Miho Karamanović (1636), Nikola Kargotić pok. Antuna (1645), Antun Korica (1659), Nikola de Lupis (1672), Franjo Madešković (1638), Marko Marasović (1660), Pavao Marinković (1673), Petar Marinković (1660), N. Matijašević Dubrovčanin (1661), Margarita Parovianović (1622), F. Raduhnić (1658), Andrija Vitaljić (1658), Antun Vitaljić (1630), N. Vitaljić (1668).¹⁸

Od ovih možemo sa sigurnošću kazati samo za jednoga (Marasovića) da je »novi stanovnik«.

Drugi je popis kolona na vinogradima hvarske komune na otoku Visu. Taj su popis sastavili 12. februara 1675. g. procjenitelji (stimatori) Nikola Pećarić, Ivan Politerović, Nikola Kulmević, Franjo Karamanović, Ivan Kargotić i Vinko Kurkut. Popis je sastavljen, kao i onaj prvi, alfabetskim redom po ličnim imenima. Mi ćemo navesti samo porodična imena, a ta su: Acalinović, Arbat, Alinerović, Antunović, Andrijić, Anijić, Antičević, Abot nazvan Vitaljić, Anjić, Braškin, Bogunić, Bonhomo, Bradanović, Borčić (Filini), Bilić, Borčić, Bilić, Bozan, Borković, Boroen, Batnoća, Bartulin, Bultrunović, Barbinić, Baulić, Bednica, Bogetić, Bakulić, Bubalo, Brajčić, Butorović, Bedrica, Bubalo, Biasio, Bučić, Bakulić, Barbičić, Bervaldi, Bartulin, Caratan, Cesarei, Carica, Cukavić, Caničev, Carić, Cinković, Ciprianov, Centilić, Cunavić, Cinković, Cukanić, Čehalj, Čirulić, Dragošević, Dohara, Dešković, Dorotić, Devčić, Darlić, Danielović, Dubrovčanin, Djaković, Djelić, Filini, Fano, Fanović, Fustinoni, Filić, Floreo, Gregetti, Gudelj, Goić, Gučev, Grubnić, Gizdavčić, Golubić, Ghirardo, Grubnić, Galić, Giaconi, Giadanić, Hrastić, Ivošev, Ivčević, Ivanišević, Krusić, Karpejlo, Koruca, Kacija, Kušuta. Klinin, Karamanović, Karvina, Kjelaj, Karstulović, Krehnić, Kumpare, Kuljiš, Kumparov, Kurencia, Kirulić, Krivovrat, Karuca, Kordovan, Lisica, ili Miljanović, Lipanović, Lukšić, Mihatovi (braća), Muljati (braća), Mutinović, Meonselli, Mladineo, Marković, Milošev, Micalo, Mihatović, Miljinić, Musinović, Marangon, Mica-

¹⁸ Atti del prov. gen. Pietro Civran 1673—1675, u Državnom arhivu u Zadru, I fol. 693-710.

velli, Magnavento, Matiašević Dubrovčanin, Marinković, Muljanov, Martinis, Markov, Madešković, Martinis, Marasović, Močivuna, Milović, Marangon, »Murlako«, Nožica, Nikoletić, Nikolotić, Osibović, Pastorčić, Punjalić, Paulić, Puhalović, Pompe. Parofianović, Petričević, Punjalić, Pribčić, Petrić, Radovinović, Radovinović (Karuca), Radišić, Raduhnić, Rokov, Ramulin, Rebello, Radoević, Radoslavić, Radković, Radoević, Smailo, Sirković, Strižić, Spanjoli, Stazini, Surdup, Sibischini, Sabundalo, Sučević, Sorić, Stanfortić, Sarić, Sfićarević, Stipetić, (braća) Skokovi, Tarbušković, Tisičić (iz Splita), Tarbusović, Tenka, Trudnić, Vidović, Vitak, Vitaljić, Vojković, Vidak, Vlahović, Stanfortić nazvan Vidali, Zuanić, Zurnata, Zavardin, Zorotović, Zoro, Zgara, Zentilić.¹⁹

III.

Godine 1714. bilo je definitivno zaključeno svako daljnje naseljavanje privilegiranih porodica na Vis. Upravo u to vrijeme pisao je Dr. Antun Matijašević (Karamaneo). Na osnovu jednog njegovog spisa možemo utvrditi tadanje stanje Visa.²⁰

Slijedeći onda uobičajeni kićeni način pisanja, nije se Matijašević obazirao ni na brojčano stanje stanovništva, ni na njihovo porijeklo, čak nije ni razlikovao one nove pridošlice, koje su se doselile na Vis pred njegovim očima, nego se više interesirao za crkvene i arheološke prilike svoga mjesta.

U Matijaševićevo vrijeme već su na Visu dvije župe, jedna u Visu (Kut i Luka), druga u Komizi. Tada su crkve Sv. Ciprijana i Sv. Jerolima bile već davno potpuno izgrađene, ali još nije bila dovršena crkva Svetoga Duha, koju je 1610. počeo graditi, između Vele i Male Bande, kako su se i onda zvali dijelovi Luke, Trogiranin Nikola Vilandić. On je u svrhu dovršenja crkve učinio zadužbinu, čija je bratovština trebala da dovrši njenu gradnju. Do crkve Sv. Ciprijana nalazio se hospicij hvarskih dominikanaca, a do župne crkve Sv. Marije, hospital za siromahe i nemoćne, sagrađen 1589. od plemića Marina i Ivana Jakša, po namjeni njihova oca Julija, koji je ujedno ostavio i prihod nekih svojih zemalja za izdržavanje hospitala. Po brdima i poljima nalazile su se crkvice: Svetoga Vidana na brežuljku između Velog Polja i Dračeva Polja, u Dolu crkvice Sv. Nikole, u Dračevom Polju Sv. Antuna, koju je krajem XVII. st. podigao vikar Dojmi, u Oključnoj Svetoga Antuna, koju je podigao Franjo Visković, a visoko na gori Humu, 563 m. nad morem, crkvice Sv. Duha. Na brdu nad samim Visom podigao je Franjo de Lupis (Vukašinović) crkvicu Sv. Kuzme.²¹

¹⁹ U državnom arhivu u Zadru, Estratto dal catastico di vignali della Magnifica Comunità di Lesina, adì 12 Feb. 1676, Atti Prov. Gen. Civran 1673—1675, fol. 711-746.

²⁰ Rukopis Karamaneovog (Caramaneovog) historijskog spisa, koji još nije publiciran, nalazi se u cjelosti kod g. Pole Zanella u Visu.

²¹ Cit. rkp. st. 78-83.

Početkom XVIII. stoljeća bilo je još ostataka starih bedema, ali malo. Caramaneo je zabilježio, da se on sjeća jedne kule, koja je bila djelomično porušena za gradnju crkve Svetoga Duha, a djelomično za gradnju jednog gata (mula), koji se trebao graditi »pred kućom pokojnog gospodina Zen-a«. Ugledavši se u ovaj primjer, neki je pokojni Michanelli dao sebi sagraditi gat, pa je u tu gradnju upotrebio kamene kvadre, koji su sačinjavali zid sa zapadne strane staroga grada, a taj se nalazio na zemljištu, koje je bilo njegovo vlasništvo. Na posjedu nekog pok. Civatelli-a iz Zadra vidjele su se u Caramaneovo vrijeme »ruševine substrukcije jednoga hrama, a u pročelju međuprostor i međustupovlje.« »U susjednoj vili-pripovijeda dalje Caramaneo - gosp. kanonika Radossio postoje neki ostaci neke prostrane zgrade, za koje mislim, da su bili javno kupalište. To smatram tako, jer su postojale neke prostorije (celle), koje je dao porušiti gosp. Jakov, i upotrebio ih za svoju novu zgradu . . . Tada je bilo nađeno nekoliko olovnih cijevi, kojima je sigurno išla voda određena za to mjesto.«

»Izvan gradskih bedema, nađen je pred četiri godine (1712.) pod zemljom jedan grob, koji se svojom strukturom od drugih razlikovao. Taj sam grob ja svojevremeno vidio.«

»Nad ruševinama amfiteatra podigli su konventualci svoj samostan god. 1598., kako se vidi iz jednog natpisa, koji ima jedan grb, četiri slova i A. D. MDXCVIII. U isto je vrijeme sigurno sagrađena i crkva Svetog Jerolima sa kamenjem, koje je izvađeno iz ruševina amfiteatra, sa mramorima u svom pročelju, koji su bili još ostali od nekog hrama, a koje ranije nisu stranci uzeli.«

Ovdje Caramaneo griješi, jer je, kako smo vidjeli, još 1579. godine, postojala crkva Sv. Jerolima.

Vidjeli smo, da je Valier obišao u Komizi već sagrađenu crkvu Sv. Marije, koju je narod nazivao »G u s a r i c a«. Matijašević je našao na jednoj gredi zabilježenu godinu 1571., i drži, da je ona tada sagrađena. Opisujući crkvu redovnika Sv. Nikole, zabilježio je Matijašević, da se u oltaru nalazi natpis, u kojemu je označeno, da je crkva podignuta god. DCCCC.

Upravo nerazmjerni broj svećenika i drugih ljudi crkvenog staleža prema broju ostalog stanovništva u Visu i Komizi, koji su bili mala mjesta i nikakvi crkveni centri, ukazuje, koliko je narod, sve sami težaci i ribari, morao davati za njihovo izdržavanje.

G. 1736. bilo je u Visu (Kut i Luka) osim župnika još 14 svećenika, 1 subđakon i 3 klerika, ne računajući u taj broj redovnike u samostanu franjevac na Prirovu, kojih je uvijek bilo najmanje 2. Tada je Vis imao svega 2000 stanovnika. Isto je tako bilo i u Komizi. Na svega 1338 stanovnika, bilo je osim župnika još 5 svećenika, 1 đakon i 1 klerik.²² Dvadeset godina kasnije, 1759. g., imao je Vis 11 svećenika i 3 klerika na 2600 stanovnika, a Komiza, koja je tada brojila

²² Visitatio biskupa Cesara Bonajuti-a. Rukopis u biskupskom arhivu u Hvaru. Issa die sabati 17 nov. 1736.

1500 stanovnika, imala je 8 svećenika i 6 klerika. Tome treba dodati i fratre. Takove su prilike ostale i dalje.²³ G. 1787. našao je gotovo iste prilike i biskup Ivan Dominik Stratiko, naučenjak i književnik.²⁴

Broj stanovnika neprestano raste i Vis očito napreduje. Taj se njegov napredak vidi i u gradnjama. G. 1742. obnovljena je na Kutu crkva Sv. Ciprijana, i uz nju lijep zvonik.²⁵ Tamo su se tada dizale palače plemićkih porodica Jakša i Gazarovića, i palača građanske porodice Gariboldi. U luci je sagrađena palača plemićke porodice Radoš (Radossio). Tri lijepe kule, o kojima smo već govorili, jedna u Luci, druga u Smiderevu, treća na Kutu, popunjavale su ovu sliku. I ostali Višani dizali su tada lijepe kuće, tražeći što udobniji život.

Jedna od prvih potreba pojačanog blagostanja bio je liječnik. Tridesetih godina XVII. st. nastanio se u Visu liječnik Bernardin Fettuschi, kome je g. 1636. generalni providur Alviž Moceniĝo, prispjevši u Vis sa svojom galijom, izdao dozvolu da vrši praksu kao fizik i kao kirurg za Luku, Kut i Komizu.²⁶ Tako je Vis, prvi put poslije staroga vijeka, dobio svoga liječnika. Kad je Komiza dobila svog posebnog liječnika ne znamo točno. Prvi nam se put spominje liječnik u Komizi g. 1781. Tada se u Komizi nalaze dva liječnika, jedan domaći sin, čije ime ne znamo, i jedan stranac, Dr. Ivan de' Magis iz Napulja.²⁷

Nema sumnje, da je u XVII. st. postojao, bilo u Luci, bilo u Kutu, poseban javni bilježnik (notar), ali mi nismo našli nijednu ispravu, koja bi od njega bila izdana. Prvi put možemo sigurno utvrditi notara u Visu g. 1715. Bio je to javni bilježnik Lorenzo Gattonari, koji je živio i radio u Luci.²⁸

U Komizi se javljaju notari tek u drugoj polovici XVII. st., od kojih je vrijedan spomena Vinko Kuljiš,²⁹ koji je djelovao u Komizi osamdesetih godina XVII. stoljeća.

Sve su komunalne službe ostale i tada, kao i ranije, u istom opsegu, jedino je g. 1714. sudac Visa dobio prošireno pravo, da, za slučaj ĝusarske navale na otok njime zapovijeda. Od vremena do vremena imenovala je hvarska komuna pojedine Višane za naročite komunalne službe, u prvom redu razne »procjenitelje« komunalnih prihoda.

U ovo je doba izbio antagonizam između dva sela u viškoj uvali, Luke i Kuta. Jedni su druge znali često oštećivati. Događalo se, da bi prispjela neka lađa krcata marvom u Kut, gdje su se nalazili »odbornici za zdravstvo«, i Kućani bi pokupovali svu marvu, ne ostavivši ništa Lućanima. Tada su se Lućani obraćali generalnom provi-

²³ Vizitacija biskupa hvarskog Antuna Becića 1759. Rukopis u biskupskom arhivu u Hvaru.

²⁴ Visitationis primae Io: Dominici Stratico Episcopi Pharensis et Barchiensis Anno 1787 expletæ. U bisup. arhivu u Hvaru, rukopis.

²⁵ Natpis nad ulaznim vratima.

²⁶ Atti prov. gen. Aluise Moceniĝo, u Drž. arhivu u Zadru, L. II. fol. 264.

²⁷ Liber Comisiae, u arhivu župnog ureda u Visu, str. 174 ss.

²⁸ Atti prov. gen. Angelo Emo, 1714—1717, c. 232.

²⁹ Vinko Kuljiš je dao prepisati i ovjerovio prijepise dokumenata, koji se odnose na povijest Komize, a sakupio ih je svećenik Nikola Borčić.

duru za pomoć. I Kućani su se tužili na Lučane, što svećenici ne stanuju u Kutu nego u Luci. Ove je svađe vlast riješila tako, da su trgovci morali prodavati jednako jednima kao i drugima, a u Kutu je bio postavljen poseban kapelan s naslovom »svećenik, župni pristav«.³⁰

Tako je bilo i ostalo sve do propasti mletačke republike 1797. godine, kad je Vis, zajedno s ostalom mletačkom Dalmacijom, na osnovu mira u Campoformiju, došao pod vlast Austrije.

Austrija je, za vrijeme svog prvog vladanja u Dalmaciji, ostavila uglavnom onakvo stanje, kakvo je zatekla, kad je Dalmaciju primila od Venecije. Tako je i Vis ostao i tada u sklopu hvarske komune.

Prilike su se izmijenile kad je krajem god. 1805., mirom u Požunu, Austrija ustupila Dalmaciju Napoleonu. Francuzi su ukinuli sve privilegije, a s njima i stare gradske statute, i razriješili stare komune i njihov ustav. Tada je Dalmacija bila razdijeljena na četiri distrikta, kojima su na čelu stajali delegati. Ti su distrikti bili: zadarski, šibenski, splitski i makarski. Pod delegatima bili su vicedelegati, njih trinaest, koji su stajali na čelu pojedinih kantona, osim onih 4, u kojima su bili delegati. Kantoni su se opet dijelili na općine kojih je bilo 25. Vis je potpao pod politički kanton Hvar, ali je dobio svoju vlastitu općinu. Na čelu svake općine bilo je sada općinsko vijeće i općinska uprava, u koju se biralo bez obzira na to da li je tko plemić ili ne. U Zadru je postojalo, za cijelu Dalmaciju, pored generalnog providura, još i »generalno vijeće Dalmacije«, koje se sastojalo od 48 deputata. Vis je imao u tom vijeću svog posebnog delegata.

Prilike u Visu i na Visu u drugoj polovini XVIII. stoljeća poznate su nam donekle i iz djela opata Fortisa, koji je bio na Visu 1775. godine, nadalje iz već spomenutih vizitacija hvarskih biskupa, kao i iz jednog spisa dra. Stjepana Barbieri-ja, koji je bio liječnik u Visu i član splitske agrarne akademije u Splitu. Dr. Barbieri uputio je, 1. novembra g. 1782., jedan spis agrarnoj akademiji u Splitu pod naslovom »Relazione di Lissa«.³¹

I tada je Vis, kao i prije, živio uglavnom od poljoprivrede, a Komiža od ribarstva. Maslina je bilo vrlo malo; pored svih naređenja mletačke vlade da se masline moraju saditi, nisu ih Višani sadili, uvjereni, da viška klima ne pogoduje gajenju maslina. Međutim, u stvari je bilo to što masline ne rode obilno svake godine, i što treba dugo čekati dok one rode. Na Visu je bilo ponešto stabala citriona, limuna, naranača i krušaka (bergamskih), ali svega toga malo. Vis je tada, kao i uvijek, ostao vjeran lozi, iako ta loza nije više davala onako plemenito vino kao nekada, kada je viško vino — kako je to zapisao Agatarhides iz

³⁰ Atti prov. gen. Gir. Contarini II. 293, III. 54, u Drž. arhivu u Zadru.

Atti prov. gen. Vincenzo Vedramin 1708—1711, L. IV. c. 277 dd Lesina in visita 18, sett. 1709;

Atti prov. gen. Sebastiano Vendramin dd 7 magio 1731, L. II c. 125. Sve u Drž. arhivu u Zadru.

³¹ Barbijerijev spis, koji se nalazio u rukopisu u župnom arhivu u Visu, u Liber Comisiae, publicirao sam u cjelosti u »Dokumenti za povijest ribarstva«, str. 172-182.

Knida — bilo najbolje vino na cijelom Mediteranu.³² Fortis kaže (1755. g.) da je u to vrijeme na Visu vino »vrlo osrednje kvalitete, jer se zanemaruje način kako ga treba praviti, ili jer su vremena uništila dobre vrste grožđa«. ³³ Uz lozu, najviše je bio raširen rogač, čiji se plod i tada uvelike iz Visa izvezio i donosio stanovništvu velike koristi. Žitarice su se na Visu vrlo malo gajile, tako da žito nije dostajalo za hranu stanovništva.

Stočarstvo, t. j. gajenje ovaca i koza, bilo je na Visu u XVIII. stoljeću još uvijek jako razvijeno. Meso viških ovaca i koza bilo je vrlo dobro, a isto tako i mlijeko i sir, ali je vuna bila vrlo rdava, jer je stočarstvo bilo na vrlo primitivnom stepenu.

Višani su tada bili i zemljoradnici i ribari. U Visu je lov na srđele, skuše i lokarde bio, uz vino, najvažniji prihod, a izvoz posoljene ribe, više nego i sam izvoz vina, omogućavao je dobavu žitarica, kojih, kako spomenusmo, nije na Visu bilo dovoljno. Dr. Barbieri zabilježio je da je u njegovo vrijeme bilo u Visu 460 porodica i 2300 stanovnika. »Između ovih — nastavlja Barbieri — ima mnogo plemićkih i građanskih porodica, a od ostalih jedan se dio bavi brodarstvom, jedan obradivanjem zemlje, ali se najveći dio bavi ribarstvom«. ³⁴

Na četrdeset najboljih »pošta«, t. j. mjesta na kojima se riba lovila oko Visa i Biševa, lovile su velike ljetne mreže, »trate«, sa svičalima na kojima se palila borovina. Svaka »družina« imala je najmanje tri lađe i 11 ljudi. Uz trate postojale su uvijek, tolerirane uz sve napade vlasnika »trata« i sve moguće zabrane, t. zv. sardelare ili vođe, koje su lovile bez svijetla, obično jedna lađa s 5 ribara.

I zimsko ribarstvo bilo je vrlo važna privredna grana Višana i u Visu i u Komizi; lovile se odlične »girice« i »gire«. Ljetna posoljena riba, srđele, lokarde, skuše i mićuni (inćuni), pa i šnjuri, prodavala se u prvom redu u Veneciju, gdje se uvelike trošila i u samom gradu, a onda na lađama trgovačkim i ratnim. I zimska se riba solila, u koliko se nije pojela na samom otoku još svježa. Slanu su zimsku ribu kupovali svake godine redovito puljiški trgovci. Drugog načina konzerviranja ribe, osim soljenja, nisu tada na Visu poznavali.

Osim ove zimske ribe, znali su viški ribari da u hladnim mjesecima ulove, baš u samoj viškoj luci Sv. Jurja, velike količine palamida, koje su u ovu luku zalazile.

Pored te ribe koja se javlja u jatima, lovila se na Visu i plemenita riba, kao zubaci, salpe, kovači (sanpiero), listovi, orade, trilje, i t. d. i t. d., ukratko sva ona riba, koja se i danas oko Visa i njegovih otocića, lovi. ³⁵

I viški je med bio odličan, a i dobivalo ga se dosta. U uskoj su vezi s otokom Visom bili manji otoci: Biševo, Svetac, Brusnik, Sušac i Palagruža.

³² Agatarhides, fragmenta u FHG.

³³ Fortis, Viaggio in Dalmazia, Voyage en Dalmatie, ed. cit. 266-380.

³⁴ Barbieri, cit. spis, ed. cit. str. 175.

³⁵ Fortis, o. c., ed. c. 229.

Biševo, koje je do god. 1756. bilo puno borova, crnike i drugih stabala, tako da je bilo vrlo šumovito, stradalo je te godine uslijed požara, i skoro opustjelo. Vinogradi su ipak bili brzo obnovljeni, jer je biševsko vino odlične vrste i još jače od viškoga, ali su Višani daleko više cijenili biševske »pošte« za ljetni ribolov, a luka, koja se onda zvala »porat«, a danas »mezuporat«, bila je čuvena zbog »lica« (lizze), koje su u nju zalazile. Oko hridi prema rtu na jugozapadu otoka lovila se na parangalima odlična riba.³⁶

Otok Svetac (Sv. Andrija) bio je, unatoč toga što su mu nemilice sjekli stabla, još uvijek pun šume, u prvom redu primorskih borova i crnike. 1760. g. dovela je porodica Foretić iz Komiže dvadeset radnika t. zv. »pegajuola« (smolara) iz kraja Peschici na gori Sant' Angelo u Napuljskom kraljevstvu. Ovi su iz borove smole pravili španjolsku smolu. Posao je u početku išao dobro i na Sv. Andriji, ali, kad su neki »zavidnici« počeli, ne samo da smetaju ovim radnicima, nego kad su čak i posjekli najbolja stabla, morali su »smolari« odustati od daljnje- ga rada. Inače, otok Svetac nije bio tada nastanjen, a kako nema ni- jedne pogodne luke, lađe su se i onda, kao i prije, a i danas, za ne- vremena izvlačile na suho.

Oko Brusnika lovilo se na parangale, a Komižani su i tada, kao i ranije, išli na Sušac, da love s vojšama, tratama i parangalima, i ako je dubrovačka vlada još uvijek isticala, da je Sušac njezin, što Vene- cija nije priznavala. Komižani su zalazili i na Palagružu, gdje su svo- jim vojšama lovili srdjele, s drugim nekim mrežama »sokole«, a sa svojim dupinarama, gvozdenim strijelama koje su odapinjali na dupine, često ubijali te svoje najveće neprijatelje, koji su im ribu tjerali i mre- že uništavali.³⁷

Već je u to doba svratila pažnju prirodoslovaca komiška uvala sa svojim eruptivnim kamenjem, a uvala Ruda s fosilnim kostima u svom kamenju.³⁸

IV.

Pučani hvarske komune, u koje su se ubrajali i viški pučani, razvili su, kroz stoljeća, u svojim kongregama izvjestan politički život, koji je katkada znao da primi vrlo jak karakter. Ali njihov pravi, društveni život razvijao se, poput onog mletačkih pučana, u bratovšti- nama, koje su nosile službeni naslov scole, a pučki »škule«.

Još prije nego je sagrađena crkva Gospe od Spilica u Luci, po- stojala je na Visu bratovština Gospe od Velog Sela. Kad je Velo Selo porušeno, i u Spilicama, u viškoj luci, sagrađena nova crkva Gospe od Spilica, preselila se ta bratovština u tu crkvu i pre- uzela brigu oko njene administracije. Kad je god. 1579. bio u Visu apo- stolski vizitator Valier, bila je u Visu jedino ova bratovština.³⁹

³⁶ Ibid. st. 379, 380.

³⁷ Ibid. st. 377.

³⁸ Fortis, o. c., ed. cit., st. 225.

³⁹ Visitatio Valiera rkp. u biskupskom arhivu u Hvaru.

Kasnije se ova bratovština proširila, pa se nazivala bratovština Gospe od Veloga Sela i Presvetog Sakramenta.⁴⁰ Ova je bratovština bila prilično bogata. Imala je 80 zemalja, koje su bile dane težacima na obrađivanje, dok je jednu zemlju obrađivala sama. Cjelokupni posjed ove bratovštine iznosio je 1748 motika.⁴¹ Osim toga imala je ona još 11 vrtova, 3 kuće, 3 mirine i 20 stabala rogača. Uz to je posjedovala 5 zemalja u Starom gradu. Godišnji prihod vinograda bio je 143 kace masti. Druga po svom postanku bila je bratovština Svetog Jerolima, kako je u početku bio njezin službeni naslov, koji su kasnije, krajem XVII. st., izmijenili u »bratovština Presvetoga Križa«.⁴²

Ova je bratovština osnovana god. 1609. u crkvi Sv. Jerolima na poluotočiću Prirovu, koja je pripadala konventualcima.

Početakom XVII. stoljeća osnovana je bratovština Svetoga Duha, koja je primila testamentarnu zadužbinu za gradnju crkve Sv. Duha, i onda je dalje gradila i dovršila.⁴³

U to je vrijeme osnovana u Visu i bratovština Svetog Ciprijana i Svete Justine, čiji su članovi bili plemići i ljudi građanske klase. Njihova je bratovština imala svoje sjelo u crkvi Sv. Ciprijana i Sv. Justine na Kutu, za čije se održavanje, red i kapelana brinula.⁴⁴

Oko 1650. godine osnovana je u crkvi Sv. Jerolima još jedna bratovština, ona »Gospe od Karmina«.⁴⁵

Od svih ovih bratovština bila je najbogatija ona Gospe od Veloga Sela i Presv. Sakramenta, za njom je bila bratovština Sv. Ciprijana i Justine, koja je imala 29 zemalja sa 1525 motika, 2 kuće i 4 vrta. Bratovština Sv. Duha posjedovala je 5 zemalja sa 185 motika, 20 stabala rogača i jednu kuću, bratovština Gospe od Karmina imala je 20 zemalja (250 motika), 60 rogača i 2 kuće. Najmanje je posjedovala bratovština Presv. Križa: samo jednu vlastitu zemlju, koju su obrađivali njeni članovi, a 4 zemlje je imala kao težak, koje su također obrađivali njeni članovi, i uz to jednu kuću. I bratimi bratovštine Gospe od Karmina obrađivali su sami jednu zemlju. Isto tako su jednu svoju zemlju obrađivali i bratimi Gospe od Veloga Sela, a bratimi Sv. Duha 4 svoje zemlje, dok su sve zemlje bratovštine Sv. Ciprijana i Justine bile dane na težaštinu.⁴⁶

pergameni u arhivu G. Macchieda u Hvaru.

⁴⁰ Vizitacija Becića. U bisk. arhivu u Hvaru.

Libro della Scuola di San Geronimo di Lissa in Prirova etc. Rukopis na

⁴¹ Motika (viška) iznosila je 30 mletačkih lakata u kvadratu.

⁴² U istom rukopisu.

⁴³ Caramaneo, cit. rukop.

⁴⁴ Matijašević-Caramaneo, cit. ruk.

Visitatio biskupa Cesara Bonajuti-a 1736. u bisk. arhivu u Hvaru.

Visitatio biskupa Antuna Becića 1759. u istom arhivu.

⁴⁵ Caramaneo cit. i obe cit. vizitacije.

⁴⁶ Detaglio indiminuto e preciso dello stato attuale ed economico, etc., u arhivu g. Keka Mardešića u Visu, izvještaj mletačkoj vlasti iz druge polovice XVIII. st.

Prihod pojedinih bratovština nije bio u razmjeru s njihovim posjedom, jer su one bratovštine, čiji su članovi sami obrađivali zemlje svoje bratovštine, imale razmjerno veći prihod nego one, koje su svoje zemlje dale na težaštinu. Na taj je način, po prihodu, odmah iza bratovštine Gospe od Veloga Sela dolazila bratovština Sv. Križa, s godišnjim prihodom od 5595 lira, za njom Sv. Ciprijana s 5224 lire, onda Gospe od Karmina s 3760 lira i konačno Sv. Duha s 2280 lira.

Pripadnici ovih bratovština, osim onih Sv. Ciprijana i Sv. Justine, išli su u procesije, sprovode i slično, obučeni u svoje duge tunike, sa svojom zastavom.

Dužnost pojedinih bratovština bila je, u prvom redu, da se brinu za izvjesnu crkvu ili oltar. Osim toga morali su svi bratimi sudjelovati u određenim procesijama, a naročito korporativno i neizostavno na sprovodu svoje braće. Bratimi Gospe od Veloga Sela bili su, u početku, i još za vremena Valijerova, dužni da daju svake godine jednu kacu masta.

Prema ovim dužnostima imali su pojedini bratimi i prava. U prvom redu svaki je bratim bio siguran da će na njegovom sprovodu učestvovati njegova bratovština. On je imao pravo da bude pokopan u grobnici bratovštine, a sutradan poslije njegove smrti služila se svečana zadušnica za njegovu dušu. Osim toga svakog se mjeseca služila zadušnica za svu braću pojedine bratovštine.

Osim ovih dužnosti i prava koje je imala svaka bratovština, imale su pojedine bratovštine svoje posebne matrikule, u kojima su postojale i druge odredbe, već prema prilikama. Tako je matrikula bratovštine Presv. Križa propisivala, da, za slučaj da bi jedan bratim uvrijedio drugoga, ili mu nešto na štetu učinio, »onaj, koji će prouzrokovati ili dati priliku takovom škandalu, nepravdi ili šteti, dužan je (osim što će on »morati da potanko dade o tom račun Bogu i slavnome Svetom Jerolimu«), platiti kao kaznu 12 solda, i morat će se odmah pomiriti s bratimom«. Kad on to ne bi učinio i ne bi se pomirio, ... »ima da bude bezodvlačno brisan i istjeran iz bratovštine.«

»U slučaju da nastane kakav nesporazum ili svađa među braćom, i ne bi se mogli složiti, mogu i moraju da se obrate na suce spomenute bratovštine, e da oni, kao njeni glavari uzmožnu da urede nesuglasice, i braću zadrže u svetom miru i ljubavi. U slučaju da oni to ne učine, dužan je svaki od njih platiti spomenutoj bratovštini pola libre voska«. ⁴⁷

U slučaju da je neki bratim zapao u nevolju, bili su dužni upravitelji bratovštine priteći mu u pomoć i u tu svrhu sabrati dobrovoljne prinose od ostalih bratima.

U XVI. i XVII. stoljeću stoje na čelu pojedine bratovštine dva »suca« i uz njih dva »gastalda«. Dužnost je gastalda bila u prvom redu da se brine za financijsku stranu bratovštine.

Uprava bratovštine birala se svake godine pošto bi stara uprava položila račune o svom financijskom poslovanju. Svaki je bratim bio

⁴⁷ Libro della scuola di San Geronimo cit.

dužan da se primi časti, ako je bio izabran. Onaj, koji ne bi htio da prihvati izbor, morao je da plati bratovštini određenu sumu, i nije više, za određeni broj godina, mogao da bude biran za časnika.

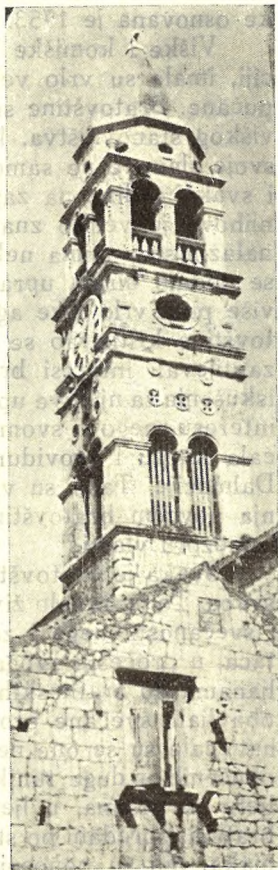
Svakog mjeseca, jedamput, morali su se sastati svi bratimi, i na tom sastanku trebalo je da se svaki put pročitaju »kapituli« njihove »matrikule« da im uvijek budu u pameti.

U XVIII. stoljeću izmijenio se donekle sastav uprave viških bratovština. Tada su na čelu svake stajali prokuratori. Bratovština Gospe od Velog Sela imala je četiri takva prokuratora, a ostale po dva. Četiri bratovštine, koje su nosile tunike imale su još i dalje dva suca i gastalde, dok ih ona Sv. Ciprijana nije imala. Sada je i dužnost gastalda bila drugačija nego ranije, jer je prvi prokurator bio ujedno i blagajnik.⁴⁸

Godine 1513. zamolilo je nekoliko stanovnika »uvala Komiže na otoku Visu« hvarskog biskupa Franju de Priticiis da im dozvoli, da u spomenutoj »uvali Komiži« sagrade jednu crkvu ili kapelu pod imenom i titulom »Intemeratae Visitationis Virginis Mariae.« Biskup Franjo de Priticiis dao im je brzo tu dozvolu, kao i pravo da oni biraju za tu crkvu kapelana kojeg oni hoće.⁴⁹ Ta se crkva nazvala odmah »Gusarica«, »Cursarizza«, prema jednoj legendi o slici koja se u njoj nalazila.

Uz ove osnivače koji su imali jus patronatus, osnovala se, između 1542. i 1549. g., jedna bratovština u toj crkvi, koju je onda 1549. potvrdio u ime hvarskog biskupa Jerolima Argentina njegov zamjenik i vikar Petar Grisonus, koji se tada nalazio u »vali Komiže na Visu«, u samostanu Sv. Nikole. Nova se bratovština zvala Svete Marije Gusarice. Kapituli matrikule ove bratovštine bili

su mnogo bolji od onih bratovština Sv. Jerolima u Visu. Oni su među ostalim naređivali, da razmirice, koje ne prelaze 5 lira malih imaju rješavati suci bratovštine. Kad bi umro neki bratim izvan Komiže, bila je dužna bratovština, sve do udaljenosti od 100 milja, da ga prenese o svom trošku u Komižu i pokopa u crkvi Gospe Gusarice. Uvjeti pri stupanju u tu bratovštinu bili su teži nego u druge. Prvi članovi plaćali

Zvonik sv. Ciprijana u Visu

⁴⁸ Detaglio cit.

⁴⁹ Liber Comisiae conscriptus anno Reparatae salutis 1784., u župnom arhivu u Visu st. 1. ss.

su po jedan dukat pristupnine, ali kasnije trebali su da plate četiri dukata.⁵⁰

U XVIII. stoljeću postojala je u Komizi još i bratovština Svetog Sakramenta.⁵¹ Bratovština »cinctuatorum et cinctuatarum« Sv. Monike osnovana je 1753. u crkvi Gospe Gusarice.⁵²

Viške i komiške bratovštine, kao i one po cijeloj ostaloj Dalmaciji, imale su vrlo veliko značenje za stanovništvo, u prvom redu za pučane. Bratovštine su bile jedina prilika za duhovni i društveni život viškog stanovništva, koje je redom sačinjavao puk. One su okupljale svoje članove ne samo prilikom svečanosti, procesija i sprovoda, nego i svake godine na zajednički ručak ili večeru. Ali pored svega toga njihovo je veliko značenje bilo socijalne prirode. Članovi bratovština nalazili su u njima neku vrstu naknade za svoj društveni život. Svake se godine birala uprava bratovštine, i to tajnim glasanjem, a bilo je više puta vrlo žive agitacije za izbor te uprave. Na skupštinama bratovštine kritizirao se rad uprave, slobodno i bez obzira, kad su to zahtijevali interesi bratovštine. Imetak bratovština bio je više puta iskušenje za njihove upravitelje, koji, često, nisu upravljali u zajedničkom interesu, nego u svome. Tada je kritika bila oštra, i opozicija se obraćala knezu i providuru hvarske komune, pa i generalnom providuru Dalmacije. Tada su vlasti izdavale razne odredbe o načinu upravljanja novcem bratovština, o čuvanju ključeva blagajne, izboru uprave i nadzoru vlasti.⁵³

Svaka je bratovština imala svog patrona i naročito poštivala neke svece. To je davalo životu Višana ne samo priliku za pohađanje crkava i svečanosti, nego i za razonodu. U crkvi su se pjevali »životi« svetaca, u procesiji svoga patrona pjevali su bratimi »pjevači«, a na poljanama do bratimskih crkava igralo se kolo i druge igre. A kad su se obavljale svečane procesije, u kojima su sudjelovale sve bratovštine, natjecale su se one ne samo u pjevanju, nego i u broju svojih članova obučениh u duge tunike raznih boja s oznakom svoga zaštitnika u reljefu na prsima, u ljepoti svojih križevā, zastavā i svjećnakā. Stariji bratimi, poredani po starosti u dugim redovima iza svoje zastave i svjećnjaka, bili su ponosni na svoja počasna mjesta u redu bratovštine,

⁵⁰ Ibid. st. 16. ss.

⁵¹ Visitatio Bonajuti cit.

Visitatio Becić cit.

⁵² Liber Comisiae cit. 153 ss.

⁵³ Noi Francesco Molin etc., dd Lesina 8 sett. 1624., u Liber Comisiae u župnom uredu u Visu, st. 34, 35.

Liber Comisiae cit. st. 59 ss. 77 ss.

Noi Francesco Grimani etc. prov. generale etc., cit. zbirka žup. arh. u Visu st. 101 ss.

Noi Polo Trevisan etc., dd Lesina primo agosto 1692. cit. zbirka arhiva žup. u Visu, st. 89—91.

Rukop. cit. Noi Polo Trevisan per la Serenissima Republica di Venezia Conte e Provveditore di Lesina e sua giurisdizione dd 23 nov. 1692.

Noi Mattio Balbi etc. Lissa in visita 13 novembre 1714, cit. ruk. u župnom arhivu u Visu. 82-87.

U istoj zbirci, st. 99, 100.

a mladi su se natjecali koji će nositi svjećnjak, zastavu ili križ. Sve je to davalo života u to doba, kad su, kako rekosmo, bratovštine bile jedina mogućnost sastajanja i udruživanja. Pored toga djelovale su bratovštine socijalno, pomažući braću, koja bi došla u nevolju, udovice i siročad svojih umrlih bratima, pokapajući ili čak i noseći njihova mrtva tjelesa iz velikih udaljenosti. One su na razne načine i inače blagotvorno djelovale, obrazujući među braćom sudove braće, koji su rješavali razne male sporove, tako da se nisu trebali obraćati vlastima i zalaziti u skupe parnice, koje su u to doba svojom dugotrajnošću znale upropastiti mnogu obitelj. Sve je to razvijalo među njihovim članovima »bratimima«, kako su se oni nazivali, duh dugarstva i bratstva.

R é s u m é

LA SITUATION DANS L'ÎLE DE VIS DU XVIIe AU XVIIIe SIÈCLE

Aux archives »Sacrae Congregationis Episcoporum et Regularium« à Rome on a conservé un rapport sur la visitation apostolique effectuée dans les îles de Hvar, Brač et Vis en 1579 par le visiteur apostolique Augustin Valier, évêque de Vérone et sa suite nombreuse. L'évêque en personne (ou bien par l'intermédiaire de ses collaborateurs et sous son contrôle) a visité toutes les églises et chapelles des trois îles, en en donnant une description très détaillée. Il a également rapporté des détails sur la situation en général et surtout sur la situation financière de ces églises, de leur clergé et parfois aussi des habitants de l'île. C'est pourquoi cette visitation est très importante pour la connaissance de ces îles en général et spécialement en ce qui concerne l'histoire de l'art de cette époque. La copie du rapport sur cette visitation, vérifiée à Rome le 13 avril 1641, se trouve aux archives du chapitre de la cathédrale de Hvar.

Nous apprenons par ce rapport que le nombre des communicants dans la paroisse de Vis — c'est à dire dans toute l'île — était à cette époque de 800, d'où l'on peut conclure que toute la population de l'île était d'environ 1500 personnes.

Dans le deuxième chapitre l'auteur parle de la construction d'un donjon à Komiza en 1585, ensuite de la construction d'une fortification autour de l'église Saint-Nicolas, également à Komiza, en 1645, ainsi que de la tour appartenant à la famille Diuli Perasti dans le port de Sv. Juraj (Saint Georges) en 1615, destinée à abriter non seulement les membres de cette famille, mais aussi les autres habitants de la localité.

Le IIIe chapitre de ce travail traite de la situation de Vis au XVIIIe siècle, d'après les données trouvées dans les archives ainsi que d'après les papiers du Docteur Antun Caramaneo.

Dans le même chapitre l'auteur expose encore la situation économique de l'île de Vis au XVIIIe siècle. On y cultivait le citronnier et l'oranger, mais dans des quantités modestes. Les vignobles et la pêche représentent la ressource principale de l'île. Le vin de Vis dont la renommée remonte à l'antiquité, n'était plus à cette époque d'une qualité supérieure. Outre la vigne, Vis connaissait surtout le caroubier.

Dans le IVe chapitre l'auteur étudie les confréries de l'île de Vis dont la plus ancienne était celle de Gospa od Velog Sela (Notre-Dame du Grand Village). Son existence remonte à l'époque qui a précédé la destruction de cette localité de la part des Catalans, en 1483.

L'auteur analyse les »matricules« (régistres) des confréries et examine quelle était la situation économique des confréries, leur action sociale et leur influence en général sur la vie des habitants de Vis à cette époque.

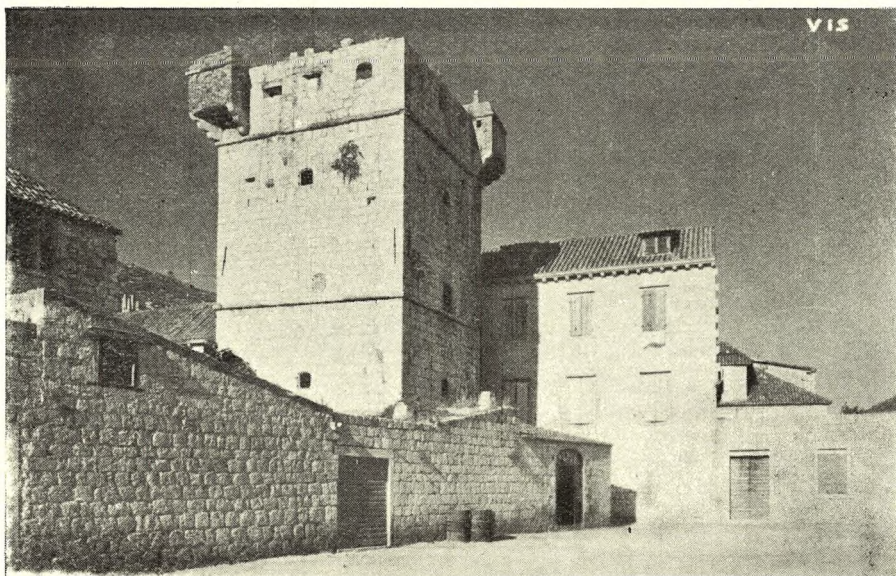
Sl. 1. Komiška luka

Sl. 2. Tvrđava u Komiži na Visu

Sl. 1. Grb Marina Gazarića na njegovoj kući u Visu

Sl. 2. Kula porodice Perasta u Visu